

לאיזו פינה. הם הובילו שנקים על הרכבת ועליתי למקום שבו לא יראו אותי. נסעתי אתם מטרנופול לבוריסלאב, זה היה די רחוק, ולדרוכוביץ'. הם אמרו שהם נוסעים עד דרוכוביץ'. בבוריסלאב הם נוסעים למלא נפט, וזה הולך לחזית הכל. איפה שהוא שם מצאתי פינה. פחדתי שוב מהחיילים, אבל איך שהוא הצלחתי להגיע. ירדתי, ופתאום בחורה יורדת לא במדי צבא. מה זה? שוב עצרו אותי והתחילו לחקור.

ש. זה כבר השלטונות הרוסים?

ת. כן, אבל בכל מקום את צריכה תעודת זהות. הגעתי לדרוכוביץ' ואני הולכת לחפש את הסבתא, היו לאמא אחיות ואחים, היו דודים ודודות ומשפחות עם ילדים. היתה דודה שהיו לה תאומות שלאחת קראו אידה ולשניה רחל, שהיו בנות ארבע. חיפשתי את הבית של הדודה - אין. חיפשתי את הבית של הסבתא - אין. הסתובבתי מסביב לבנין העיריה וכל פעם חשבתי אולי בכל זאת טעיתי, אולי זה לא פה אלא שם, פה הרוס ושם הרוס. עד ששאלתי על הגיטו. אמרו לי שאין גיטו, לא נשאר גיטו. כי לא מצאתי שום דבר. אני הסתובבתי כמו במעגל ולא מצאתי את המקום. אמרתי: אני כל כך טפשה? אני לא יודעת איפה סבתא שלי גרה? כל קיץ הייתי אצלה. מה פתאום אני לא זוכרת? הכל הרוס, אי אפשר היה להכיר, הכל כל כך השתנה. שמעתי קולות של יהודים וניגשתי ושאלתי: יש פה יהודים שנשארו? אמרו: אל תשאלי, אין שום דבר. שאלתי על המשפחה של אמא, מי לא הכיר את סבתא (אני לא זוכרת את שמה אפילו). לסבא קראו משה טננבאום. מה, משה טננבאום - בטח, אין שום דבר. אני כבר יודעת שאין שום דבר. אני מחליטה לנסוע לבוריסלאב. אני רואה גוי נוסע על עגלה.

ש. משם לבוריסלאב זה לא רחוק.

ת. זה שמונה עד עשרה קילומטר, לא יותר. ניגשתי לדרך, כי זאת הדרך שהובילה ממש לבית שלנו. חשבתי שעם העגלה הזאת אני אגיע, אם אני אחפש את הרכבת אני אצטרך לעשות סיבובים. נראיתי כמו שיקצה, קשרתי את המטפחת על הראש. עליתי על העגלה והוא אומר לי: כן, אני נוסע לבוריסלאב. שאלתי: אכפת לך שאני אסע אתך? הוא אומר: לא אכפת לי. ירד גשם זלעפות, עוד לא היה שלג. אני אומרת לעצמי: טוב נו, אם יורד כזה גשם זלעפות, אני צריכה טוב טוב להכין את הדמעות שלי, השמים כבר בוכים במקומי. כמובן שבאתי, זה היה לפנות ערב, חיפשתי את הבית שלי ומצאתי עץ דובדבנים. עץ אחד עמד. ניגשתי לעץ חיבקתי אותו יפה, אמרתי לו: שלום לך ידידי, אני ואתה נשארנו. התחלתי לחפש מישהו ומשהו.

ש. היה לך קשה?

ת. בטח. קשה זו מילה? מהעץ אני אלך לבית קברות לראות לפחות את הקבר. מצאתי את הקבר של אחי ושל אבי. הם היו יחד אחד על יד השני. לא זוכרת, אפילו מצבות לא היו, רק קבר. ניגשתי לקבר, נישקתי, כרגיל, כמו כל אחד. אמרתי: אלוהים פה, אלוהים שם, התחלתי לבכות, אין מה לעשות. אם אני חיה אני צריכה למצוא מישהו. ראיתי ששם אין כלום, אבל ראיתי שבשוק יש כל מיני בתים. אולי אמצא איזה יהודי, אולי אשאל על מישהו. שאלתי, אולי יש מישהו מהרנדים, מהשיפים, מהוילקים, חצי עיר של קרובים, של מכרים. שני דודים נשארו בחיים, בני אחים של סבתא. הם נשארו בחיים. איך שהוא גיליתי את אחד הוילקים מצד סבא. אמרו לי שיש פה משפחת ווילץ דוניו. אמרתי: אני מכירה אותו, אני אגש. אשתו היתה מורה לפסנתר והוא סחר בברילנטים, בכסף, בזהב, בדולרים. אני יודעת שהם היו פה

בארץ ועזבו. הגעתי לשמה. אני פה, מה אני יכולה לעשות? השאלתי לשאול, אז אמרו לי ששני דודים שלי חיים. הם היו אינסטלטורים במקצועם והגרמנים החזיקו אותם יותר זמן, הם הצטרכו אותם מאד, הם היו בעלי מקצוע. אחר כך ראו שנעשה קצר והם ברחו ליער. הם היו שלושה חודשים ביער, כי כבר לא היה שום דבר כי חיסלו את כל היהודים. פשוט לא השאירו אף אחד. האיש הזה שקראו לו ווילף נשארתי אצלו כשבוע ימים והתחלתי לחפש את הדודים כדי שאני אוכל להסתדר.

ש. הדוד קבל אותך יפה?

ת. זה לא דוד, אני מספרת על משפחת ווילף עכשיו. הייתי אצלם, עזרתי להם. אמרתי שלא אכפת לי לעשות סדר, לעבוד, לכבס. יום אחד אני באה לשם, אני הלכתי לדאוג לעצמי לבית ספר מקצועי. ברוסיה היה נהוג שנוער הולך לבית ספר מקצועי עם פנימיה, ולא צריך לשלם. להיפך, את לומדת ומקבלת תשלום. הלכתי להוודע אם אני אוכל להתקבל לבית ספר. הרי הרמה שלי לא שווה הרבה, מה אני כבר יודעת. כשחזרתי אני רואה שם זוג עם ילדה אולי בת שש, בלונדינית, עם שערות מקורזלות, עם שמלה יפיפיה, מותק של ילדה. ואני שואלת: אתם יהודים? מיד ניגשתי לילדה והתחלתי לשחק אתה. היא אומרת: כן, אנחנו יהודים ואת הילדה שלנו מסרנו למשפחה והמשפחה הזאת העבירה את הילדה הזאת להונגריה, והילדה הזאת נשארה בהונגריה במשפחה מאד הגונה. אנחנו כרגע פדינו את הילדה כי לא רצו לתת אותה, הנה הבאנו אותה הנה. זו היתה הילדה שלהם. התברר ששניהם היו באושוויץ או בסביבה והילדה ניצלה. אבל איך מוציאים ילדה כזאת מגויה שהיא התרגלה אליה והיא ילדה יפיפיה? מותק של ילדה. איך? היא אומרת: אל תשאלי. היא סיפרה את הסיפור איך הם פדו בכסף רב ובתחנונים, כי היא לא רצה לתת את הילדה. והילדה לא רצתה ללכת אליהם בכלל,

מה פתאום. היא החזיקה את הגויה ככה ולא רצתה לזוז. וזה היה סיפור מופלא כזה על ילדה. הם הצילו אותה והם משפחה שהתאחדה.

בסוף באתי לדודים שלי וקודם כל שאלתי מה עם אחי. הוא אמר שהוא יעץ לו לברוח ליער. הוא אמר שהוא עוד יום יומיים הוא יסדר את העניינים ואז יברח ליער. הוא כנראה לא הספיק לברוח. אז לקחו אותו ברכבת בהמות, אספו את מי שנשאר. כבר היו רק צעירים בעלי כושר עבודה. כבר לא היו ילדים ולא זקנים. רק בני שמונה עשרה, תשע עשרה. הוא היה משנתון 1923 וזה היה בשנת 1943. הוא היה בן עשרים, בדיוק בשיא פריחתו. לקחו אותו לפלאשוב, זה נודע לי אחר כך. מפלאשוב הוציאו אותם למונטהאוזן ושם כנראה הוא נגמר. כי לו היה חי אז איך שהוא היה מתקשר, יש לנו קרובים בתל אביב, הייתי יודעת.

אז אני נשארתי בעיר. הייתי אצל הדוד הזה כשבוע ימים. היה מאד קשה כמובן. אין מה לדבר. אני מצאתי מקום בבית ספר מקצועי. הלכתי ללמוד מקצוע.

ש. מה היה שמו של האח שלך שהיה במאונטהאוזן?

ת. ישראל רנד. לאבי קראו שאול ולאמי רחל. היה לי אח בשם מלך רנד מבוריסלאב מרחוב מיצקביצה 8. את הד"ש האחרון קבלתי מהבן אדם שפגשתי אותו בתל אביב והוא אמר שהיה יחד עם אחי במאונטהאוזן. כשהוא דיבר אתי ושאל מה שלום ישראל, וראה שאני לא עונה. הוא אמר: הייתי יחד אתו, אני זוכר אותו עם הספרים שהוא הלך, והוא דיבר, פילוסוף כזה היה. אמרתי: הוא איננו. הוא אמר: סליחה סליחה, טעיתי, והסתלק. כשאמרתי לו שאיננו, שאלתי אם הוא יודע משהו, והוא אמר שלא. כנראה היו עד הרגע האחרון ביחד. אני יודעת מה קרה במאונטהאוזן. אני פעם קראתי בספר תמים כזה שבכלל לא

התכווננו להודיע. הוציאו אותם לכפר מסוים, את כל אנשי מאונטהאוזן, ושם בכפר נידח, אני לא זוכרת את שם הספר, הם המיתו אותם בקבר אחים. כתוב בספר: אל תחפשו שמות ושום דבר, כי אין. כתוב: אל תחשבו שיש שמות של כל היהודים. יכול להיות שכן יש שם, הם היו מאד מסודרים הגרמנים, הכל היה מתויק ורשום. יכול להיות שכן רשום באיזה שהוא מקום. אבל מה זה משנה.

הגעתי לעיר. הלכתי ללמוד. ראיתי שאני לא רעה בלימודים. אמרתי: אם ככה אני אלך לתיכון ערב. הם שאלו אם מישוהו רוצה תיכון ולהמשיך בלימודים - יכול. אמרתי: זה בשבילי, אני לא הולכת לחפש פה שקוצים, אם אני יכולה ללמוד זה טוב. הלכתי לתיכון ערב. הייתי בעיר עד אפריל 1946. זאת אומרת שנה ורבע הייתי בעיר ולמדתי בתיכון ערב. למדנו מקצוע חשמלאות. עבדתי בתחנת חשמל גדולה בעיר. מצאו כמה תלמידים שהיו מוכשרים יותר. קבלתי כבר משכורת. הייתי עובדת עם השעונים שם. רושמת את האמפרים ואת הקילוואטים בשעונים. הרווחתי קצת כסף, סידרתי לי קצת מלתחה, התחלתי לראות קצת מסביבי. מתברר שיש בכל זאת מישוהו פה ומישוהו שם. היו נשפים וריקודי ערב. הלכתי לריקודים.

ש. עכשיו את כבר מספרת שאת יהודיה?

ת. שמה בבית הספר לא ידעו. היתה לי חברה אחת בבית הספר המקצועי שהיא היתה יהודיה מגרדיצץ, שזה על יד קייב. היא היתה יהודיה חברה במפלגה הקומוניסטית. ראיתי שנורא מתנכלים ליהודים, שנורא שונאים את היהודים. מכיון שהייתי די טובה בלימודים, ראו שאני מסודרת ונתנו לי כמה תפקידים. קודם כל הלכתי לקומסומוול, בשביל קצת להעלות את האגו שלי. הייתי נציגה של בית הספר בקומסומוול. הייתי מנהלת את הכיתה, הייתי עתונאית, עבדתי בעתון קבוע. היו לי כמה תפקידים ראשיים. תפסו אותי בכל מקום. גם פה אני עובדת

בדואר. נורא לא מצא חן בעיני האנטישמיות הזאת. החלטתי שאם אני קומסומולית אני ארמוז בקומסומול שיש לנו מורה מאד אנטישמי, כי הוא מסית פשוט את השיקצות. היתה עוד יהודיה אחת שהכרתי אותה, נדמה לי שהיו עוד שתיים מהעיר שלנו. אחת היתה בעיר כל הזמן אצל משפחה נוצרית והתרגלה ולמדה שם בבית הספר בצד השני. העיר היתה מחולקת לשניים והילדה הזאת למדה בבית ספר, המשפחה גידלה אותה והיא היתה בהחלט בן אדם. היא היתה כל מה שאני לא ידעתי. לה קראו ינקה ולי קראו אירקה, ינקה שטראוסה נדמה לי, השם היה לי מוכר מהשכנה שלנו. לא רציתי להתייעץ עם אף אחד.

ואני נגשתי לקומסומול כי היא אמרה לי: תעשי משהו, תגידי משהו. אמרתי: אני אגיד משהו. אני הולכת שוב להסתכן בחיים שלי. הלכתי לקומסומול, מכיון שהכירו אותי, ואמרתי שיש לי פרובלמה שאני רוצה לא להעלות אותה בפורום גדול אלא לדבר עם הראש. וזה היה שייגץ כמובן, אוקראיני בעצמו. זה לא היה מתוחכם בכלל. סיפרתי את הסיפור שהמדריך הזה מאד מציק ליהודיה אחת ובפרט הוא מסית את הבנות הנוצריות. היו שם בנות אוקראיניות והיו בנות רוסיות, אבל כולן היו אנטישמיות. כמו שאני סיפרתי לו את הסיפור, לא עוברות יותר משתי דקות, הדירקטור של בית הספר מופיע ושאל: מי הלשין על המורה בקומסומול שירים את ידו! כולם נעשו מתים, מתו מפחד. אני אמרתי: כן אדוני הדירקטור (שיחקתי את זה בגדול) מכיון שאני נציגת בית הספר בקומסומול, ויש לי כרטיס ומותר לי, אם אני רואה משהו לא צודק מותר לי לברר את הבעיה. שיחקתי את זה ככה, חיים או מוות, אין פה מה לעשות, או שאני נשארת בחיים או לא. אני זוכרת איך שיחקתי את התפקיד של המחנכת הגדולה, כי היו לי באמת תפקידים ובאמת הכירו אותי, זה לא היה סתם. אז הוא אומר לי: בואי אתי. אמרתי: בסדר, נדבר. הוא התחיל לשאול את הבנות האם זה נכון מה

שהנציגה שלהן אומרת. והן לא אמרו שום דבר. הן אמרו: אנחנו אוהבות אותה והיא מהעיר שלנו. הוא אומר: תלמידה כך וכך, את חותמת על המלים שאת אמרת שזה נכון. לא עברו יותר משעתיים והמורה הגיע, המייסטר קראו לו. הוא לא אמר שום דבר. הוא אמר: קבלתי כרגע. טלגרמה לחזור הביתה, ואני חייב לנסוע הביתה. בטלגרמה הזאת הוא אמר שלום יפה והסתלק. לא ראו אותו ולא שמעו ממנו. הוא היה מייסטר לעבודה שלימד אותנו חשמלאות והיה אנטישמי. לא יודעת מה קרה לי שהלכתי ואמרתי. אבל לא קרה לי כלום, עובדה. כעבור חודשיים באים שני חיילים חמושים ומחפשים את אירקה. אמרו: יש כאן תלמידה שקוראים לה אירקה. זה השם הפולני שלי. שני חיילים מ- נ.ק.וו.ד. ואני רואה שזה לא סתם. מה קרה? שוב, הייתי בטוחה שבגלל המקרה הזה.

ש. מה הם רצו ממך?

ת. השניים האלה באו ולקחו אותי ל- נ.ק.וו.ד. הושיבו אותי שם שעתיים לבד כדי שאני אשבור את הראש מה הם רוצים ממני. בשום אופן לא ידעתי מה. חשבתי אם דיברתי משהו על המדינה. כשאני סוף סוף נכנסת, אני רואה את יו"ר ה- נ.ק.וו.ד. היה לו שם יהודי. אמרתי: מה שלא יהיה, אני אדבר אתו.

התברר שהלכתי ברחוב, ראיתי שעגלה עם סוסים נפלה על בן אדם. הבן אדם נפל, כולו דם, הוא נשאר בחיים כנראה. ואני לתומי שואלת מי זה. מה זאת אומרת מי זה? מה לי ולכל אותם הגוויים? אבל אני שומעת פטרה, פטרה הגדול. מי זה פטרה הזו? אמרו: את לא מכירה אותו? זה שתמיד עבד עם הגרמנים. מתברר שזה היה רוצח הרוצחים בפוגרום הגדול, פטרה הזה היה ראש הרוצחים. העגלה עברה עליו ונשפך לו דם, ואני לא יודעת אם הוא נשאר בחיים, לקחו אותו. ואני שוברת את הראש שלי: פטרה, הרי אני מכירה אותו כמו שתי האצבעות שלי. למה

אני מכירה אותו - כי אותו פטרה עבד אצל הדודים שלי שהיתה להם חנות פחם. הוא עבד שם במרתף ועשה את החבילות פחם. אני הכרתי אותו, בתור ילדה הייתי גם לשם מגיעה. הכרתי אותו באופן אישי. הראש שלי נפתח - זה אותו הפטרה. כשהסתכלתי על הפרצוף שלו אז ראיתי את הרוצח הראשי. אמרתי: עכשיו בידי הרוצח הראשי, לא יודעת אם הוא חי או מת, אבל הכרתי אותו. אמרתי: זה פטרה, אני מכירה אותו, זה שהיה שודד ורוצח. אמרו שהוא עני, אין לו שום דבר. מכל מה שהוא עשה הוא לא עלה לגדולות. נדלקה לי נורה אדומה: מה אני עושה? אותם הווילפים שהייתי אצלם, החלטתי שאני אלך אליהם, אולי אני אשאל אצלו, כי הוא כזה יהודי עסקן והוא כזה בעל יכולת. אני אומרת לו: דוניו, אתה יודע את מי ראית כרגע? אתה לא מתאר לך. אני מספרת את כל הסיפור הזה. אתה יודע מי זה? זה שארגן את כל הרציחות בברסלאב, שהוא רצח הכי הרבה יהודים, הוא ראש הרוצחים. ואם אני לא אגלה אותו - אפילו במחיר הראש שלי - אני לא אהיה יהודיה, לא עשיתי שום דבר, לא נשארתי בחיים. הוא אמר לי: אם את רוצה לעשות את זה - את הולכת רק ל- נ.ק.ג.ב. שזה מוסד יותר גבוה מה- נ.ק.ו.ד. ששם יש יהודי שמנהל את העסק. את פורשת את הכל על השולחן. אולי זה יגיע לאיפה שהוא. ואת עדה שלי שזה יגיע. וזה הגיע.

אני הלכתי ופרשתי את הסיפור לפניו. היו כמאתיים ששים רצוחים. אני אז תארתי את זה. אני באמת אז תארתי את זה כפי שזה היה. יצאתי משם שיכורה, ממש שיכורה מכל הסיפור הזה. כשיצאתי משם, על המפתן עמד שריגץ אחד ואמר: תכנסי עוד פעם לספר פה, בגלל זה שאנחנו צריכים לדעת אם זו עדות אמת. הצטרכתי עוד פעם לספר את הסיפור הזה. ואני זוכרת שיצאתי משם, אני חושבת שכבר הייתי מתה מרוב לחץ הייתי בטוחה שהוא יחסל אותי, כי הוא היה אוקראיני.

ש. את העדות הזאת נתת תחת שם של מי?

ת. אידה רנד מבוריסלאב. בדיוק כתבתי אידה רנד. וזה ישנו באוקראינית או ברוסית, אני לא זוכרת איך דיברתי. יצאתי משם לא חיה ולא מתה. חזרתי לפנימיה והם ראו שאני נורא נרגשת. שאלו אם אני מרגלת, אם הרביצו לי. הבנות התחילו לחקור אותי אם אני לא מרגלת גרמניה. אמרתי שאני לא מרגלת אבל הם רצו להוציא ממני משהו, הם חשבו שאני מרגלת ואני הוכחתי להם שלא.

אז כמובן אמרו לי שהמשפט צריך להתקיים בתאריך מסוים. הוא אמר לי: אם את לא תהיי במקום אז המשפט לא יתקיים, כי בלעדך אין משפט. בינתיים הדודה שלי אמרה לי: אידה, אל תלכי למשפט, כי אם את תלכי לא תצאי משם חיה, מישהו יתקע לך סכין בגב. אז אמרתי: אולי בינתיים תבוא גאולה, אולי בינתיים נקבל סרטיפיקט ונסתלק, אני לא אשאר בשביל העדות. וכך זה היה. המשפט היה צריך להתקיים ביוני או יולי 1946. זה היה צריך להתקיים בדיוק בשנה של הפוגרום. אני יצאתי ב- 7 במאי 1946 מהעיר. אחרי הפוגרום הם דחו את זה לחודש הבא ואני בינתיים הסתלקתי.

ב- 7 לאפריל 1946 עזבתי את בוריסלאב ונסענו לפולין, עם המשפחה שלי, עם הרנדים. מצאתי שני בני אחים של סבתא שלי שנשארו. אחד עזב עוד ב- 1945, הוא אמר שהוא ברח כי הוא פחד שירצחו אותו. הוא כנראה ידע בדיוק את מי למסור. השני נשאר ואני נסעתי אתם. משפחת רנד. קראו להם שימק רנד ואיציק רנד. נסענו לפולין, הגענו לוולדנבורג (Waldenburg) שממש כיוונו אותנו למקום קטן שנקרא וויסטעגורסדורף. שם היו די הרבה דירות ריקות של הגרמנים. כל אחד קיבל דירה מסודרת. הפולנים כל הזמן עשו אבקואציה מעבר לגבול, שלחו אותם לגרמניה עם חבילונת של שני קילו, ואת הדירות הם לקחו בשביל הפליטים שבאים כל הזמן. אני קבלתי דירה לחוד והם קיבלו

לחוד. היתה הדודה ואחותה. הם היו ארבע נפשות ואני הייתי על הפספורט של הדוד. עוד לא הייתי בת שמונה עשרה ועוד לא היה לי פספורט. הייתי צמודה לדוד הזה. עברנו את אושוויץ והלכו לראות את אושוויץ. הגענו לכפר מסוים. הייתי צמודה לדודה אבל רציתי להיות עצמאית ולא להיות להם למעמסה.

יום בהיר אחד נכנס בן אדם ושאל איפה בעלי הבית. אני לא נראיתי יהודיה. היו לי שערות בלונדיניות. דיברתי פולנית. שאלתי: מה הבעיה? הוא אמר: זה לא בשבילך, זה רק ליהודים. אמרתי: בסדר, אני בכל זאת פה, אתה יכול להגיד מה אתה רוצה. הוא אמר: אני רוצה שיקנו בשביל ארץ ישראל שקל. אמרתי: מה זה שקל? הוא אמר: מה זה אכפת לך? זה לא שירך לך. אמרתי: אדוני, זה אכפת לי מאד, אני רוצה שתגיד לי מה זה. הוא אמר: זה כמו שפעם היו קונים אדמות בארץ ישראל בשקלים. אמרתי: אני יהודיה ואני רוצה לדעת בדיוק על מה אתה מדבר. אם אתה מדבר על ארץ ישראל אני רוצה לדעת על מה אתה מדבר. הוא אמר: אם את יהודיה זה סיפור אחר. הוא אמר: יש כאן קיבוצים לנוער, אם את בחורה צעירה את הולכת לקיבוץ. אמרתי: יופי, מה אתה מציע לי? הוא אמר: תבואי, תתרשמי. כמובן שלמחרת סיפרתי לדוד שלי את הסיפור והוא אמר לי: אידה בואי נלך לראות מה זה קיבוץ. אמרתי: אתה לא דורש ממני שאני אשב פה בפולין עוד שעה אחת נוספת, נכון? הוא אמר: נכון, אני אקבל איזו עבודה, אבל מספיק, אם יש ארץ ישראל, יש לי שם דודים קודם כל. אותה משפחה יפה שסיפרתי עליה, הם חיו בתל-אביב. אמרתי: יש לי דודים בתל-אביב.

ככה אני הולכת עם הדוד לקיבוץ ואני מתרשמת. אני רואה בחורים ובחורות שרים ורוקדים, אוכלים לחם עם ריבה, שרים שירים ישראלים, משחקים כדורסל. אני פותחת את העיניים: באמת, יש נוער יהודים?

חברים? יש בנים ובנות. אבל זה בשבילי, ואני לא כל כך חבויה בתוך עצמי, אני יכולה להסתדר בכל תנאי. לקח קצת זמן עד שהצלחתי למכור, היו לי המון המון דברים טובים. קצת מכרתי. קודם כל התלבשתי, סידרתי לי בגדים. אני עוד סידרתי בפולין, כי הייתי אצל המשפחה הזאת, אז כבר סידרו שאני אראה כמו שיקצה. אמרו: תוריד את המטפחת, תתחילי להיות בחורה. הלכתי למספרה וסידרתי את עצמי, קצת השמנתי ונראיתי לא רע. הקיבוץ מאד מצא חן בעיני. המדריך היה בחור אינטלגנטי. היה עם מי לדבר, יפה תואר. ראיתי בנים בנות צעירים ויפים.

ש. ופה את מתארגנת בשביל ללכת לישראל.

ת. בדיוק. אפילו לא חשבתי פעמים. אמרתי: הדירה הזו נשארת, אם אתם צריכים שמה להוציא ולקחת מה שאתם רוצים, המפתחות אצלכם. אפילו לא החזקתי. אמרתי: תעשו מה שאתם רוצים, אני לא זקוקה, יש חיים, לא אמות מרעב. נכנסתי לקיבוץ הזה והתחלתי לעבוד קודם במטבח ובקומונה, קצת התיידדתי. עד שיום בהיר אחד מודיעים באסיפה שמחפשים בחורה שיודעת טוב פולנית לראיון. יש שם סנטוריום לילדים ורוצים בחורה. הלכנו למבחן שלוש בחורות. בסוף הוא אומר: את נשארת... אני קבלתי את הקבוצה הכי קטנה, של פעוטים. הם היו מגיל ארבע עד גיל שמונה. ילדה אחת אני זוכרת שהיתה עקומה שהיא שכבה בארון חצי עקומה. שמעתי אותה בטלויזיה פעם כשהיא דיברה, אני בטוחה שזו אותה בחורה. היא סיפרה לי את הסיפור על החיים שלה שהיא שכבה בתוך ארון ולכן הגב שלה חצי עקום. העבודה שלי היתה להוציא מהם שיספרו את סיפור חייהם ולרשום אותו. נדמה לי שכתבתי בפולנית. קוראים למקום הזה וויסטעגורסדורף על יד וולדנבורג. ואני משוכנעת שהם הביאו את החומר הזה לארץ. נדמה לי שלסנטוריום קראו קורצ'אק. אני קבלתי את הקבוצה של הקטנים והייתי משחקת אתם.

דיברתי פולנית טוב ושיחקנו בכל מיני משחקים. סיפרתי להם הרבה סיפורי אגדות, וזה היה חשוב בשבילם כדי לשחרר אותם מהפחדים, גם את עצמי. לא זוכרת כמה זמן עבדתי שם, מכיון שהגיעה פקודה שמהקיבוץ שאני נמצאת בו יוצאים. עשו אסיפה, והייתי חדשה באופן יחסית ואמרתי: אני לא נשארת פה. אמרו לי: נכון, את נראית בשלה לעליה ואת תוכלי לעזור לבחורים בדרך, צריך יהיה לכבס ולנקות, את נראית בחורה מתאימה שתצאי אתם.

באחד הלילות יצאנו במשאיות לגבול הצ'כי. שם היה הכל מכור. נפגשנו עם עוד הרבה יהודים. לנו בסביבות פראג בחוץ, שכבנו על האדמה, היו שם אלפי יהודים. העברנו את הלילה ובבוקר לקחו אותנו לפראג. נסענו ברכבת עד אוסטריה. באוסטריה נכנסנו למחנה שקראו לו מחנה בית ביאליק, שזה כנראה היה מחנה קודם, זה היה בלינץ. שם בילינו כחודש במחנה הזה, אלפי עקורים היו שם. לקחו אותנו שוב ברכבת לאינסברוק עד לגבול האיטלקי. באיטליה ישבנו בגנואה. עוד באינסברוק נשארנו כשבוע ימים וזה היה לפני העליה לאלפים. זה מסלול מוכר. משם הוציאו אותנו לקפריסין בספינה 'שאר ישוב'. הספינה 'שאר ישוב' מגיעה לקפריסין. בקפריסין בילינו מ-7 לאפריל 1947 עד ראשון בינואר 1949, כשנה וחצי היינו שם. הבת הבכורה שלי נולדה בקפריסין.

ש. לא סיפרת לי מתי התחתנת.

ת. התחתנתי באיטליה בנובמבר 1946. ב-7 במאי 1946 יצאתי מהעיר שלי. הגעתי לפולין ונכנסתי לקיבוץ. באוגוסט 1946 יצאתי לאיטליה. בנובמבר 1946 התחתנתי, הייתי כבר בת תשע עשרה. עשו לנו חתונה מאד יפה, באמת מאד יפה. גם בבית כנסת היינו. חיתנו בבת אחת כחמישה זוגות בגינואה באיטליה ב-Via da Gasperi בוילה. באיטליה

עבדתי בבית חולים מקומי שזה היה עיר שלימה. הייתי נוסעת עם עוד בחור. אני עבדתי עם הבנות והוא עם הבנים.

ש. אולי תספרי כמה מלים על קפריסין.

ת. בקפריסין היינו שנה וחצי. היינו בקיבוץ כמובן. היו לנו חיים משותפים מאד תוססים ומאד טובים. כי ביחד זה היה מצוין. החבר'ה עשו שם מסיבות בלילות ששי, היו לנו כמה נגנים. הבעל שלי ניגן על מנדולינה ועוד כמה חבר'ה ניגנו. עשינו מקהלה. יש לנו תמונות בלוחמי הגיטאות מקפריסין. בקפריסין אני יצאתי לעבוד במטבח של אונר"א. כבר הייתי בהריון והלכתי לעבוד שם. זה היה מטבח של השליחים שבאו והם אכלו שם במסעדה מיוחדת. אני עבדתי במסעדה הכשרה עם אשה מבוגרת. היה לי כיף שם מבחינת המזון. נהניתי לעבוד שם. יום בהיר אחד באו הבית"ריסטים נגד 'השומר הצעיר', הם עשו פוגרום כזה קטן וחיסלו את חדר האוכל של השליחים.

ש. את שם מרגישה כאילו נולדת מחדש ברגע שבאת לקיבוץ? ככה אני מתרשמת.

ת. כשבאתי לקיבוץ קודם כל ראיתי חבר'ה צעירים. ראיתי שבכל זאת יש חיים. עבדתי ביחד עם הניה. אנחנו ידענו כבר איך עובדים ואיך מסתדרים. בקפריסין ילדתי את הבת. היא היתה בת ששה שבועות, היא נולדה בדצמבר 1948, והשחרור שלנו היה ב- 9 לינואר 1949 כשיצאנו מהמחנה. מכיון שהיתה לנו תינוקת אז היינו ראשונים בתור. יצאנו בינואר 1949 ובאו לקחת אותנו לקיבוץ גן-שמואל. בגן-שמואל עוד לא ידענו את השפה. התחלנו ללמוד עברית.

ש. בקפריסין לא למדתם?

ת. כל הזמן למדנו. היה לנו מפעל קטן של אבנים. מהעצמות עשו קופסאות שח נפלאות מאבן. אני מתארת לי שהקופסאות האלה נמצאות עוד איפה שהוא באיזה מוזיאון. זה עשוי מאבן עם הפרגמנטים של קפריסין. לנו

לא נשאר פה כלום. אולי לקחו את זה ללוחמי הגיטאות. את הקופסאות האלה היינו מוכרים. בפנים זה היה מרופד במשי כחול, היתה קופסא יפה בכל מיני צורות ולמעלה אבן עם דמות של קפריסין. היו דברים נפלאים. אחר כך עשו תערוכה. היה קריקטוריסט שהוא צייר את האנגלים איך שהולכים אחרי ילד אחד, בין שני טנקים, שהולך להתרחץ בים. לא נתנו לנו להתרחץ בים. את הילדים מדי פעם הוציאו לעשות להם קצת חופש. כמובן שכולם למדו שם עברית. אנחנו ישבנו בקפריסין שנה וחצי.

ש. אחר כך באתם לגן-שמואל.

ת. בגן-שמואל היינו מינואר 1949 עד מאי 1950. במאי 1950 הגענו לאילון ופה נולדו לי עוד שני ילדים. בת אחת גרה בשכונת בורוכוב בגבעתיים. היא עובדת בבית המשפט העליון בתל-אביב. יש לה בת אחת יחידה מחוננת, מאד מוצלחת. הבת הגדולה שלי היום כבר בת ארבעים ושש. יש לה ארבעה ילדים, זוג תאומים בני שלוש עשרה, בן בן שמונה עשרה ובת בת שש עשרה וחצי. הם נמצאים פה על ידינו כל הזמן. אנחנו מעורים בחיים פה, אנחנו פעילים. בעלי עובד בתור נהג כל החיים. משנת 1950 כשהגיע ארצה הוא עובד בתור נהג. עבד ב'תחבורה', עבד בגליל המערבי הרבה שנים. עכשיו הוא כבר יהודי בן שבעים ואחת והוא עובד בבית. מביא את האנשים מנהריה לאילון פעמיים ביום. הוא גם צלם מעולה.

ש. קודם כבר סיפרת על הבן שמת.

ת. באו והודיעו לי שהוא נהרג בצבא, לא פחות ולא יותר. זה קרה ב-1978. ב-1976 יצאנו לטיול באירופה ואז הוא התגייס. רצינו להיות בבית. היה בא מהבית ואומר: אמא, איזה עוגות טובות את עושה, החבר'ה נורא אוהבים. היה לו קשה, לא היה לו קל. בלבנון הוא לא היה ובזמן שהיו בלבנון הוא היה בקורס מ"כים ואנחנו לא ידענו

איפה הוא. לא ידענו הרבה זמן. עד שיום אחד הוא שלח מכתב שהוא נמצא ביבנה. חשבנו שהוא נהרג כי כבר חיפשו אחריו. הרבה זמן לא הגיע ממנו דואר. שאלתי: איך זה קרה שלא שמענו ממך? הוא אמר: היינו בקורס מ"כים והיינו רחוק ואי אפשר היה להתקשר.

ש. זה בטח כואב מאד.

ת. נורא. אני תמיד אומרת שזאת היתה התקוה היחידה, כמו שאומרים, של גאות יחידה. בנות זה יותר קל. הבת הגדולה היתה בחיל אויר. הקטנה הלכה ל'גולני' ובמלחמת יום כיפור היא היתה בקונטרה. היא רצתה 'גולני'. הוציאו את הבנות ברגע האחרון מקונטרה כי היו הפגזות והיא הגיעה לקריה בתל-אביב.

ש. כשאת חושבת על כל מה שעבר עליך, באמת עבר הרבה.

ת. זה תשלום באמת... איפה הוא שם למעלה? יש צדק? יש פה צדק בעולם הזה? אולי צריך היה ללכת. אני אומרת, עם כל הציוויים שלי שהייתי, יכול להיות שציויתי עליו... מי יודע, שהיה מצווה...

ש. אסור לחשוב ככה. יש לך שתי בנות, נכדים, את גרה כאן בקיבוץ, את הגשמת את הציפיות ואת החלומות שלך.

היה לך קשה לשנות זהות מיהודיה לנוצריה ושוב מנוצריה ליהודיה? או שלא כל כך?

ת. לא, לא התכוונתי להשאר נוצריה. כשנכנסתי לכנסיה זה כל כך דיכא אותי, שאני צריכה ללכת לכנסיה ולהתפלל איזה פסל, למריה ולפסל של ישו. אמרתי: מה זה צריך להיות? איפה אלוהים שלנו? איפה הוא? זה כל כך דיכא אותי. אחרי האינקוויזיציות וכל מה שעשו הגויים ליהודים, אני צריכה להיות אחת מהם? לא דיברתי יידיש מהפחד שאני אכשל במילה אחת, אז היו הורגים אותי. אסור לי להכשל במילה אחת.

ש. את ראית בזה הישדרות, נכון?

ת. הישרדות, בודאי. אם אחי ציוה עלי שאני מוכרחה, וראיתי שאני בכל זאת חיה. הייתי בהפגזה שאנשים נהרגו ובכל זאת נשארתי שלימה, הגוף שלי שלם. הנפש שסועה אבל הגוף שלם. אמרתי: תודה לאל, כנראה שאני צריכה למלא את הצוואה, זה לא יעזור לי. אבל לא חשבתי שאני אמלא את הצוואה עם מותו של הבן. זה לא חשבתי.

ש. תודה רבה לך אידה.

סוף הראיון עם גב' אידה סיון.